

Steenmarters in een stedelijk milieu

Martus foina

S.F. Joosten

Inleiding en motivatie

Sedert het Saalien (200.000 jaar terug) onderscheiden wij in Nederland twee soorten marters (geslacht *Martes*) afkomstig van de familie der marterachtigen (*Mustelidae*), wij hebben het dan over de Steenmarter en de Boommarter (*Martes martes* 1758 L.). Deze soorten lever(d)en een duurzaam en gezocht bont, wat dan ook de reden was voor een genadeloze bejaging, die nog eens extra 'be-loond' werd door het uitkeren van premieën.

Een uitgekeerde premie werd geregistreerd, en zo is er nog iets te zeggen over de marterverspreiding in de vorige eeuw (figuur 1). Men moet echter weten dat de pels van een marter indertijd een weekloon opleverde, zodat de werkelijke vangstaantallen waarschijnlijk veel hoger liggen. Deze jacht heeft de inheemse marterstand dan ook danig gereduceerd.

De uiterlijke kenmerken van Steen- en Boommarter overlappen elkaar, zodat er ook determinatiefouten zijn gemaakt. Hoe dan ook, de marterstand in Nederland nam (neemt) af, en dat was voor het Rijksinstituut voor Natuurbeheer te Arnhem, dan ook reden genoeg om in 1978 een onderzoek te starten naar de geconstateerde achteruitgang.

Deze achteruitgang betekent volgens het Rijksinstituut voor Natuurbeheer; een verarming van de inheemse fauna, die zo veel mogelijk moet worden tegengehouden.

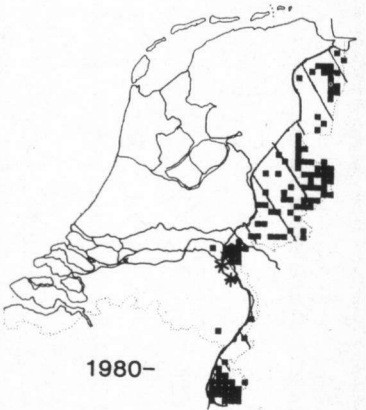
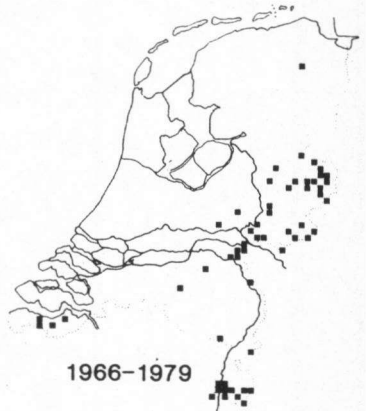
Vooraf van de Bunzing (*Mustella putorius* 1758, L.) en de Steenmarter werd een snelle achteruitgang geconstateerd (Leeuwenberg 1977, Broekhuizen 1986, Steeman 1986). Met deze feiten startte het Rijksinstituut voor Natuurbeheer met de recente verspreiding vast te stellen en de biotoopeisen en terreingebruik van beide marterachtigen te onderzoeken.

Dit vond plaats in een cultuurlandschap (Ooypolder) ten noordoosten van Nijmegen (Gelderland).

Steenmarters in Nederland

De geconstateerde achteruitgang van Bunzing en Steenmarter, werd niet bevestigd, maar er werd tegelijkertijd onderzoek verricht naar de biotoopeisen (Broekhuizen 1986).

Vreemd genoeg werd er tijdens het onderzoek van 1978 tot 1984 juist een toename van het steenmarterbestand ontdekt (De Lyon & Martens 1981). Waarschijnlijk door te sterke bejaging, was de Steenmarter in het begin van de jaren zeventig alleen nog aanwezig in Twente, de Achterhoek, Het Rijk van Nijmegen en in Limburg (figuur 2). Zoals de kaartjes aangeven is er na 1980 (figuur 3) een duidelijke uitbreiding van het areaal te constateren. Zo kwamen er steeds meer meldingen uit de gehele oostelijke grenszone. Hierbij valt op dat de IJssel een natuurlijke barrière vormt, die een verdere uitbreiding tijdelijk een halt lijkt toe te roepen. Datzelfde geldt in mindere mate voor de Maas, want er zijn al enkele vondsten van steenmartermest uit Katwijk bij Cuyk en in december 1987 vond ik een oud

Verspreiding van de Steenmarter in Nederland.

steenmarternest bij Sint Agatha (zie sterretjes figuur 3). Toch is het opmerkelijk dat zich in oostelijk Noord-Brabant, nog geen echte populatie heeft gevestigd.

Aanpassing in een ander oecotype

De recente areaalsuitbreiding lijkt te zijn ontstaan door het flexibele aanpassingsvermogen van de Steenmarter in een biotoop dat in alternatieven voorziet voor de primaire levensbehoeften zoals (dag-)rustplaatsen, voedsel, dekking enzovoort.

Het lijkt erop dat het stedelijk

ke milieu aan deze eisen voldoet. Dat bewijzen de Dassen (*Meles meles*) in Londen, de Wasberen (*Procyon lotor*) in New-York, de Wilde Zwijnen (*Sus scrofa*) in Hamburg en dan nu de Steenmarters in Nijmegen (Bröscher 1980).

In Zuid-Beieren (West-Duitsland) kan men zelfs spreken van een heuse 'stads/automarter' die zich aldaar thuisvoelt in automotoren, die als alternatieve nestplaats dienst doen (figuur 4) (Lower 1989).

Ook in de oostelijke aangrenzende deelstaten; Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen (BRD) neemt men een uitbrei-

ding waar, terwijl op de Steenmarter nog gejaagd wordt. In de noordelijkste deelstaat Schleswig-Holstein werden in 1982 6500 Steenmarters gedood, terwijl de steenmarterstand ook daar toeneemt. De steenmartertoename is daar waarschijnlijk ook ontstaan.

In Nederland werden in enkele steden Steenmarters waargenomen, zoals in Emmen, Hengelo, Maastricht en Nijmegen.

In deze laatste stad startte in 1986 een vervolg onderzoek door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer aan Steenmarters, maar ditmaal in een nieuw habitat.

Steenmarter 'Biggle' krijgt een nieuwe zender, 13 oktober 1988. Naar een dia van Daan Remmerts-de Vries.

Steenmarterwijfje 'Oortje' komt bij na de verdoving. Zij is van een nieuwe zender voorzien. Naar een dia van Daan Remmerts-de Vries.

Onderzoek in Nijmegen

Hoewel het al sinds 1982 bekend was dat er Steenmarters leefden in Nijmegen (mondelinge mededeling F. Maaskamp), werd er pas in mei 1986 een nest met jonge Steenmarters ontdekt in een spouwmuur van een villa in Nijmegen-Oost. Het nest bestond uit een moeder (een vrij oud wijfje, dat aan haar linkeroog blind was en daardoor de naam 'Staar' kreeg) en haar twee jongen (ook wijfjes; 'Oortje' en 'Staatje').

Deze dieren kregen halsbandzenders om zodat zij gevolgd konden worden. En zo begon op 16 juni 1986 het onderzoek naar het terreingebruik en de dispersie van de Steenmarter. Het is bijna het omvangrijkste onderzoek naar de terreinen van de Steenmarter in een dergelijk milieu. Een dergelijk onderzoek werd alleen nog maar gedaan in 1983 in Bern (Zwitserland).

Onderzoeksmethoden

Het eerste vervelende aspect dat men tegenkomt bij een onderzoek aan marterachtigen is het feit dat deze dieren bijna uitsluitend hun activiteit ontplooiën in de nachtelijke uren.

Deze roofdieren zijn dan ook haast onmogelijk te onder-

zoeken zonder speciale apparatuur (telemetrische-ontvangst-apparatuur, infrarood kijkers, video-camera's en time-lapse recorders). De omvang/peilapparatuur berust op een telemetrisch systeem; Radio-tracking (Van Oort 1978).

Bij deze methode maakt men gebruik van een zendertje dat met een halsband aan het dier is bevestigd (MR44 Lithium, 30 gram). Dit zendertje zendt een pulstoon uit die men hoorbaar maakt op een draagbare radio-peilontvanger met richtantenne. Voor interne communicatie gebruiken wij portofoons.

Deze techniek maakt het mogelijk de activiteit en de verplaatsing vast te stellen van het gezenderde dier (resp. a.d.h.v. pulstoonsterkte/verandering en peilpunten).

Door deze methode is het dus ook mogelijk om de home-range van het dier te bepalen.

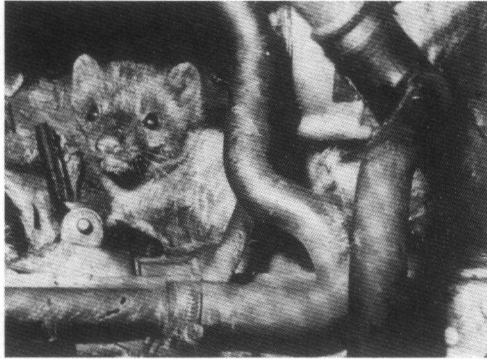
Onze stadsmarters

Vanaf het begin van het onderzoek (1986) kwamen er echter al snel veel Steenmarters bij. In het zelfde jaar waarin wij 'Staar', 'Oortje' en 'Staartje' hebben gezenderd, vingen wij er vier marters bij; drie moertjes en een ram ('Jonkie', 'Mankie', 'Zijltje' en 'Chip').

De namen zijn wat naïef, maar voor het doorgeven wel zo gemakkelijk. Vooral het mannetje 'Chip' vonden wij erg interessant, omdat hij er een behoorlijk groot territorium er op nahield, dat bovendien een ruime overlapping vertoonde met de territoria van de wijfjes. Aangezien Steenmarters polygaam zijn is dat op zich niet uitzonderlijk, wel dat de moertjes onderling een min of meer hiërarchische structuur hadden. Zo werd bijvoorbeeld de homerange van moeder 'Staar': gedeeltelijk ingenomen door haar dochter 'Oortje', waarna de eerste een aanmerkelijk kleiner leefgebied bewoonde.

Een jaar later (1987) kwamen

er twee moertjes bij; 'Vorkje' en 'Beeldje'. 'Vorkje' was een jong van 'Zijltje', dat overigens verdween uit ons onderzoeksgebied en in voorjaar 1988 dood werd teruggevonden. Het zelfde jaar verdween ook 'Vorkje'. De dieren 'Jonkie' en 'Mankie', waren toen reeds verdwenen!

Steenmarter onder de motorkap van een auto.

Naar een foto van Dick Klees.

Aldus bleek er in Nijmegen geen duidelijke uitbreiding te zijn, , maar meer een stabiele populatie.

Maar ook in 1988 vingen wij er weer marters bij, waaronder twee mannetjes: 'Stomp' en 'Teun', dit waren de vervangers van 'Chip' die ondertussen was doodgereden. Ook 'Stomp' bleek zeer actief, ondanks zijn hoge leeftijd (en een zeer afgesleten gebit), maar ook hij moest het ontgelden tegen de autoband (op 25 mei 1989). 'Teun' was voor een mannetje niet uitzonderlijk actief. Opmerkelijk was wel dat 'Teun' en 'Stomp' geregeld samen sliepen in één takkenhoop.

In dit zelfde jaar vingen wij ook de 'charmante' zus van 'Teun': 'Knip'. Het volwassen moertje 'Beeldje' kreeg een extreem actieve dochter 'Biggle', die na een moeder-dochter ruzie de benen nam en de gehele Nijmeegse omgeving (tot 15 km!) verkende en uiteindelijk vrienden vond in het Nijmeegse stadspark 'De Gofert'.

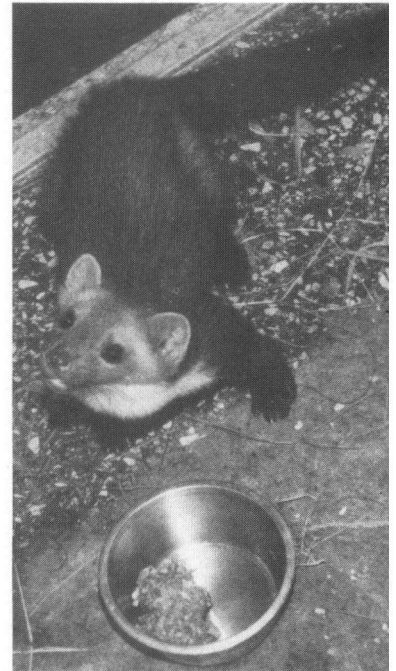
Helaas werd 'Beeldje' dood aangetroffen in een kastval en

'Staar' verdween zeer onverwachts uit het gebied en werd enkele maanden later weer teruggevonden (met behulp van een vliegtuig).

Op 13 oktober 1988 vingen wij ook een zeer actieve mannetjes Bunzing die de naam 'Bunny' kreeg. Dit dier heeft een gigantisch groot territori-

Dit steenmartermoertje verbleef in augustus 1988 in het opvangcentrum van de Vereniging Das en Boom. Zij werd als 'slachtoffer' van de verstedeling gevangen in een schuur te Assen.

Naar een kleurenfoto van S. Joosten.

Steenmarter 'Biggle' (wifje) in verdoving, 13 oktober 1988. Naar en dia van Daan Remmers-de Vries.

um (figuur 5) en doorkruist dit ook regelmatig tot in alle hoeken. Het werkelijke territorium is nog veel groter dan het kaartje aangeeft. Sinds kort (mei 1989) hebben wij er weer een mannetjes Steenmarter bij die 'Jozef' werd genoemd. Sinister genoeg verving hij ons mannetje 'Stomp'.

Op dit moment onderzoeken wij dus vijf Steenmarters, waarvan één mannetje. Als de balans wordt opgemaakt komen wij op het onderstaande schema;

totale aanwas
15 = 11 moertjes + 4 rammen

– doden 7 = 5 moertjes + 2 rammen
– verdwenen 3 = 2 moertjes + 1 ram
5 ex. = 33% overgebleven

Dit betekent dat als deze lijn zich voortzet, de Nijmeegse steenmarterpopulatie waarschijnlijk wel stand blijft houden.

Er blijft echter nog een vraag over. Normaal gesproken is van de tien doodgereden Steenmarters, slechts één daarvan een wifje, dat betekent dat de trefkans van een steenmarterram tien maal zo groot is dan die van een moertje. Theoretisch gezien zou dan de Nijmeegse steenmarterpopulatie op die manier uitsterven, maar het schema wijst uit dat bij de ram-

men 50% sterft en bij de moertjes 45%, dit is dus vrijwel in evenwicht.

Onze werkwijze

Vanaf 16 juni 1986, is het onderzoeksteam - bestaande uit biologen, studenten en vrijwillige medewerkers - iedere donderdagavond/nacht bezig met het onderzoek. Doorde- weeks zijn de studenten ondermeer bezig met het vaststellen van de dagrustplaatsen, dit om de migrerende marterachtigen niet kwijt te raken.

Een gedeelte van de ploeg, gaat op de fiets (zowel 's winters als 's zomers) en draagt dan een radio-peilontvanger om de schouder, waaraan een richtantenne zit gekoppeld, waarmee je de richting en positie van het te volgen dier bepaalt en noteert. Aan de andere schouder hangt de portofoon.

Centraal in het onderzoeksgebied staat ook de caravan van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, alwaar men accu's, batterijen, onderzoeksmateriaal en koffie haalt.

Verreweg de meeste bewoners in dit stadsgedeelte weten van het onderzoek af, omdat zij één van de ± vijftig kastvallen in de tuin hebben staan, of uit puur interesse.

Dit jaar zal het onderzoek waarschijnlijk afgerond worden, en dan zal er een uitvoerig verslag worden geschreven.

■ Serge Joosten, Meyhorst 28-10, 6537 GW Nijmegen, 080-440 794 (Werkgroep Inheemse Roofdieren).

LITTERATUUR:

Broekhuizen, S. (1986): De betekenis van kleine landschapselementen voor marterachtigen. In: Opdam, P., T.A.W. van Rossum & T.G. Coenen. Ecologie van kleine landschapselementen: 45-52. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum.

Broekhuizen, S. & G.J.D.M. Müskens (1984): Wat is er met de steenmarter (*Martes foina*, 1777 ERXLEBEN) in Nederland aan de hand? *Lutra*, 27 : 261-273.

Dröschner, V.B. (1980): Dier & milieu, leven en overleven. 101-114, KIMnatuurboek.

Joosten, S.F. (1988): Steenmarteronderzoek in Nijmegen. De Mammelaar 2, 1988. ZWG-NJN orgaan.

Leeuwenberg, F. (1977): Veranderde leefomstandigheden voor de bunzing in ons land. De Nederlandse Jager 82: 738-739.

Lower, J. (1989): Marters onder de motorkap. *Panorama* 7 : 41-43.

Lyon, M. de & A. Martens (1981): Ruimtelijke en temporele aspecten van het gedrag van bunzing en steenmarter in een cultuurlandschap in oostnederland: 1-76. Doctoraal verslag. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.

Oort, G.A. (1978): De vos. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.

Steehan, A. (1986): De bunzing - de 'struikrover' onder de marterachtigen. *Marterspiegel* 1 : 11-20.